

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС
НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Комісарук Ілона Леонідівна

Керівник:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА.....	9
1.1. Дослідження феномену самосвідомості особистості у вітчизняній та зарубіжній психології	9
1.2. Самосвідомість особистості та процес пізнання	13
1.3. Самовідношення та самоприйняття як елементи самосвідомості	17
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	24
2.1. Психологічні особливості розвитку особистості студента	24
2.2. Формування професійної самосвідомості майбутніх психологів під час навчання у закладі вищої освіти.....	29
Висновки до другого розділу	36
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	38
3.1. Самосвідомість майбутнього психолога: концептуальні засади дослідження.....	38
3.2. Організація та проведення дослідження	41
3.3. Аналіз отриманих емпіричних даних.....	47
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Людська свідомість спрямована не лише на сприйняття навколишнього світу, а й на пізнання власного внутрішнього світу, власних дій і переживань. Здатність особистості усвідомлювати саму себе, свої потреби, інтереси, цінності, мотиви поведінки та сенс існування отримала назву самосвідомості.

Самосвідомість є механізмом, який дає змогу людині аналізувати власні думки, почуття та вчинки, усвідомлювати своє місце в суспільстві. Її об'єктом виступає сама особистість, що одночасно є і суб'єктом, і об'єктом пізнання. Через самопізнання індивід набуває знань про себе, які спершу виникають як ситуативні уявлення про власне «Я», пов'язані з конкретною діяльністю та спілкуванням, а згодом інтегруються в цілісний, відносно стабільний образ власної особистості.

Студентський період життя є етапом переходу від юності до дорослості, коли активно формується самосвідомість і зріла самооцінка. У цей час людина глибше усвідомлює власну індивідуальність, мотиви поведінки, визначає ціннісні орієнтири та професійний вибір. Саме в цей період завершується процес професійного самовизначення, що підкреслює важливість цілеспрямованої роботи над розвитком самосвідомості студентів.

Рівень сформованості самосвідомості відображає ступінь самовизначення особистості: усвідомлення власних життєвих цілей, розуміння шляхів їх реалізації, оцінку власних можливостей, здібностей і ресурсів, необхідних для професійного становлення. Розвиток самосвідомості залежить від впливу соціального середовища та професійної діяльності. Засвоєння фахових знань, практичний досвід, участь у різних видах діяльності та прийняття професійних цінностей створюють сприятливі умови для її формування. Ефективність цього процесу визначається наявністю активної життєвої позиції, гармонійним поєднанням особистих потреб і суспільних інтересів.

Інтерес до проблематики самосвідомості пояснюється прагненням

зрозуміти механізми психічного життя людини. Комплексне її вивчення сприяє розширенню наукових знань про закономірності формування і функціонування самосвідомості, допомагає пояснити внутрішній світ людини, мотивацію її поведінки, особливості вибору життєвого шляху, самопрезентації та самооцінки. Розуміння цих процесів дає можливість пояснити явище соціальної бажаності, його вплив на міжособистісні взаємини та розкрити багаторівневу структуру самосвідомості. Для цього необхідні психолого-педагогічні дослідження, які дозволять з'ясувати закономірності розвитку особистості як цілісної системи, процес формування її соціальних установок і ціннісних орієнтацій.

Упродовж останніх десятиліть науковці дедалі частіше звертають увагу на виявлення механізмів і закономірностей становлення самосвідомості. Проблема самосвідомості особистості стала важливою складовою психологічної теорії завдяки працям таких дослідників, як Р. Бернс, У. Джемс, І.С. Кон, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, І.І. Чеснокова, Т. Шибутані, К. Юнг, В.О. Ядов та інші.

У науковій літературі представлено різні підходи до тлумачення сутності, структури та компонентів самосвідомості, які досліджувалися як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Серед українських і зарубіжних учених (В.Г. Асєєв, О.О. Бодальов, Л.І. Божович, О.Ф. Бондаренко, О.І. Бондарчук, Ж.П. Вірна, Н.Є. Завацька, О.М. Кокун, Л.З. Середюк, Чамата, Н.В. Чепелева, О.А. Чиханцова, Р. Бернс, К. Блага, М. Шебек, А. Валлон та ін.) розкрито закономірності взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку свідомості, процеси становлення її складових і генезис самосвідомості.

Отже, рівень сформованості самосвідомості сучасної молоді безпосередньо впливає на її особистісний розвиток і майбутнє суспільства загалом, що підкреслює надзвичайну актуальність дослідження цього феномена в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження виступає самосвідомість майбутніх психологів.

Предметом – психологічні чинники та особливості професійного самосприйняття студентів, які опановують фах психолога.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування, емпіричне вивчення та порівняльний аналіз психологічних характеристик формування професійної самосвідомості у майбутніх фахівців-психологів.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Провести теоретичний аналіз основних наукових підходів до проблеми самосвідомості особистості.
2. Розкрити психологічні особливості становлення особистості студента та процес формування його професійної самосвідомості під час навчання у закладі вищої освіти.
3. Визначити структурні компоненти самосвідомості особистості.
4. Здійснити емпіричне дослідження особливостей професійної самосвідомості майбутніх психологів.

Методологічна та теоретична база дослідження ґрунтується на наукових положеннях психології про сутність, закономірності розвитку та становлення особистості (Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Р. Мей, В.М. Мясищев, А.В. Петровський, К.Д. Ушинський); узагальнених теоріях свідомості та самосвідомості (І.С. Кон, В.В. Столін, С.Л. Рубінштейн, К. Юнг); теоретичних засадах розвитку самосвідомості в онтогенезі (К. Бернс, М.Й. Боришевський, О.М. Кокун, І.С. Кон); концепціях самосприймання та самосвідомості (Б.Г. Ананьєв, Р. Бернс, О.В. Винославська, І.С. Кон, В.І. Носков, О.Г. Спіркін, І.І. Чеснокова та ін.); положеннях щодо структури взаємин у студентських групах (О.В. Винославська, О. Душоткін, Л. Уманський та ін.); дослідженнях, присвячених впливу ціннісних орієнтацій на формування самосвідомості молоді (І.Д. Бех, Б.С. Круглов, В. Кіпень, Ж.О. Омельченко, М.А. Скок, О.В. Соколов та ін.), а також працях, що розкривають роль професійного самовизначення у становленні студентської особистості (І.В. Ващенко, Ж.П. Вірна, Н.Є. Завацька, О.М. Кокун, Л.А. Онуфрієва та ін.).

Методи дослідження. З урахуванням поставлених цілей і завдань використано як теоретичні, так і емпіричні методи. До теоретичних належать: аналіз і систематизація наукових джерел із проблеми самосвідомості, узагальнення літератури для визначення методологічних засад дослідження. Емпіричний рівень представлений такими психодіагностичними методиками:

- методика Дембо-Рубінштейн для визначення рівня самооцінки;
- методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) для аналізу змістових аспектів спрямованості особистості, що формують її ставлення до світу, до інших людей, до себе, систему мотивації та життєву концепцію;
- тест самоактуалізації (САТ) Е. Шострома, який вимірює рівень самоактуалізації як багатовимірного конструкту;
- опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (автори Д. Барбуто та Р. Сколл, адаптація О. Сидоренко);
- тест М. Куна «Хто Я», який використовується для вивчення особливостей ідентичності та структури «Я-концепції».

Для опрацювання отриманих даних застосовано методи математичної статистики: обчислення середніх показників, перевірка достовірності відмінностей за допомогою t-критерію Стюдента, а також кореляційний аналіз (розрахунок коефіцієнтів кореляції Пірсона).

База дослідження. Емпіричне вивчення психологічних аспектів формування самосвідомості майбутніх психологів проводилося у період із лютого по червень 2025 року серед студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівецька область).

До вибірки увійшли здобувачі вищої освіти першого бакалаврського рівня спеціальності С4 «Психологія» у кількості 54 осіб, серед яких 28 студентів 1 курсу та 26 – 2 курсу, віком від 18 до 22 років.

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості їх застосування практичними психологами та соціальними педагогами для

діагностики й розвитку самосвідомості студентської молоді, а також для уточнення й удосконалення теоретичних підходів до вивчення цього феномена.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися здобувачем та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (27 жовтня 2025 р., м. Кам'янець-Подільський), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2025 р.), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 18 лютого 2025 р.), на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.) та знайшли своє відображення у 2 публікаціях здобувача.

Публікації:

1) Комісарук І.Л., Сімко Р.Т. Формування професійної самосвідомості під час навчання у закладі вищої освіти. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи* (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 220 с. Укр., англ., пол. / С. 207–210.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9482>

2)Комісарук І.Л. Психологічні засади формування професійної самосвідомості майбутніх психологів під час навчання у закладі вищої освіти. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців* : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. / С. 23–27.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У роботі містяться таблиці, рисунки.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретико-емпіричного дослідження було сформульовано такі підсумкові положення:

1. Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблематики дозволив зробити висновок, що сукупність психічних процесів, за допомогою яких особистість усвідомлює себе як суб'єкта діяльності, визначається як самосвідомість, а уявлення людини про себе формує образ «Я». Проблема самосвідомості, її структурних рівнів, механізмів, способів діагностики та вимірювання вже тривалий час є предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних психологів, що підтверджує актуальність і практичну значущість цього напрямку досліджень.
2. У ході вивчення теоретичних матеріалів встановлено, що самосвідомість є динамічним утворенням, яке розвивається історично, має різні рівні прояву та форми існування.
3. Для юнацького віку центральним психологічним процесом виступає становлення самосвідомості. Негативна «Я-концепція» у цей період може виявлятися у замкненості, невпевненості, низькому самоконтролі, підвищеній тривожності, емоційній чутливості та заниженій самооцінці. Основними чинниками формування «Я-концепції» визначено спілкування з друзями, коханою людиною та батьками.

Для студентського віку подальший розвиток самосвідомості характеризується ускладненням її внутрішньої структури та збагаченням змістового наповнення.

Розвиток самосвідомості відбувається у трьох напрямках:

- диференціація образу «Я», зокрема формування реалістичного співвідношення між «Я-реальним» і «Я-ідеальним»;
- зміна характеру самооцінки – від загальної, недиференційованої до більш конкретної за окремими

аспектами, хоча її критерії ще не завжди є достатньо усвідомленими;

- трансформація ціннісних орієнтацій, які з безпосередньо мотивуючої функції переходять у смислотворчий рівень і стають основою внутрішньої мотивації у діяльності та спілкуванні.

4. Порушення у нормальному розвитку самосвідомості можуть виступати чинником особистісної дезадаптації, ускладнювати процес соціалізації, надавати життю конфліктного забарвлення та сприяти появі девіантних форм поведінки у студентському віці.
5. Теоретичне узагальнення дозволило виокремити структурні компоненти самосвідомості майбутнього психолога – пізнавальний, емоційно-оцінний та поведінково-діяльнісний. Їх зміст визначається відповідними функціональними характеристиками самосвідомості.
6. Згідно з результатами методики Дембо-Рубінштейн, більшість опитаних студентів демонструють високий рівень самооцінки.
7. За результатами методики ціннісних орієнтацій М. Рокича, найбільш вираженими є інструментальні цінності – цінності спілкування, конформізм та прийняття інших, а серед термінальних цінностей переважають особисте життя та конкретні життєві орієнтири.
8. Аналіз даних, отриманих за методикою самоактуалізації Е. Шострома, показав, що між двома групами респондентів відмінності є незначними. Найвищі показники спостерігаються за шкалою контактності, яка характеризує здатність особистості швидко та глибоко встановлювати емоційно насичені стосунки.
9. Відповідно до опитувальника мотиваційних впливів на вибір професії, значущих розбіжностей між групами не виявлено. Найбільш вираженою є Шкала І – спрямованість на процес, що

свідчить про орієнтацію студентів на задоволення від самої діяльності.

10. За результатами методики М. Куна «Хто Я», також не виявлено істотних відмінностей між групами, що свідчить про високий рівень сформованості самосвідомості в обох вибірках.
11. Проведений статистичний аналіз підтвердив наявність взаємозв'язків між окремими методиками та їх шкалами, проте суттєвих розбіжностей між групами не встановлено. Водночас значущі статистичні відмінності виявлено за такими шкалами: контактність ($t=2.4$), прийняття агресії ($t=2.7$), сприйняття ($t=2.14$), самоповага ($t=2.14$), сенситивність до себе ($t=2.15$), розум і здібності ($t=2.2$) та впевненість у собі ($t=2.9$).
12. Під час кореляційного аналізу встановлено, що мотиваційні впливи на вибір професії студентів і їхня професійна самосвідомість є взаємопов'язаними. У процесі кількісного опрацювання даних було побудовано кореляційну матрицю та здійснено якісний аналіз значущих зв'язків, що дозволило визначити чинники, які сприяють розвитку самосвідомості, а також ті, що гальмують її формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. Формування позитивної «Я-концепції» особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2003. 192 с.
2. Афанасьєва Т. Психологічні особливості криз професійного становлення психолога. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського*. Серія «Психологічні науки». 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 29–32.
3. Астахова В.І. Деякі нові штрихи у соціальному портреті студентства. *Проблеми вищої школи*. Київ, 2000. Вип. 78. С. 65–69.
4. Бобовський Р. Структурологічний аналіз феномена «педагогічна свідомість майбутнього вчителя математики». *Молодь і ринок*. 2018. № 12(167). С. 121–125.
5. Бушай І.М. Концепція динамічної рівноваги образів самосвідомості. *Актуальні проблеми психології*. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. Київ, 2003. № 24. С. 22–32.
6. Варій М.Й. Загальна психологія: *підручник*. Київ, 2009. 1008с.
7. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.
8. Донченко І.А. Етапи розвитку професійної самосвідомості фахівця. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2012. Т. 2. Вип. 9. С. 85–89.
9. Дробот О.В. Професійна свідомість керівника: *навчальний посібник*. Київ : Талком, 2016. 339 с.
10. Катюк Я.Л. Особистісно-орієнтовані засади розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти: посібник* / П. В. Лушин, Н. Ю. Волянчук, О. В. Брюховецька та ін.; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ, 2015. С. 127–152.

11. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
12. Корсун Ю.О. Педагогічні умови формування професійної самосвідомості у майбутніх інженерів: автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2019. 20 с.
13. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: навч. посіб. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
14. Максименко С.Д. Екзистенціально-генетичні витоки існування особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2012. Вип. 1, С. 4–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2012_1_3.
15. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В 2 т.]. Т. 1 : Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : *монографія*. Київ : Форум, 2002. 319 с.
16. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [В 2 т.]. Т. 2 : Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект: *монографія*. Київ : Форум, 2002. 335 с.
17. Максименко С.Д. Генетична психологія. Київ : «Ваклер», 2000. 319с.
18. Максименко К.С. Психічні стани як об'єктивація внутрішнього світу особистості. *Наука і освіта*. 2004. № 6-7. С. 166–170.
19. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
20. Мартинюк І.А. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів для роботи в школі: автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.08 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 16 с.
21. Марчук А.В. Професійна самосвідомість як основа професіоналізму практичного психолога. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 132–143.
22. Матійків І.М. Емоційна компетентність фахівця професій типу «людина-людина»: результати теоретичного дослідження. *Науковий вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна : зб. наук.; [редкол.: М. Й. Варій та ін.]. Львів, 2011. Вип. 2. С. 109–121.

23. Мельник О. Соціально-психологічні фактори і механізми формування емоційної атмосфери суспільства. *Соціальна психологія*. 2011. Вип. №3. С. 142–152.
24. Митрофанова С.С. Становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів як освітня проблема. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р., № 3, Т. 2. 2019 р., С. 54–59. DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.10>
25. Москвичов С.Г. Мотивація, діяльність і управління (як взаємопов'язані категорії) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, Київ, 2004. 287 с.
26. Мудрик А.Б. Психологічні особливості професійної компетентності майбутніх педагогів. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2014. Вип. 23. С. 215–226.
27. Назарук Н.В. Психологічні засоби профілактики «професійного вигорання» вчителя : дис.. канд. психол. наук. 19.00.07 / Івано-Франківськ, 2007. 320 с.
28. Несмашна Г.Є. Психологічний супровід інноваційної діяльності педагогів. *Обдарована дитина*. 2007. № 5. С. 23–31.
29. Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: *монографія*. Київ : Міленіум, 2003. 594 с.
30. Онуфрієва Л. Вплив родинного виховання і традицій на психологічний потенціал особистісної успішності фахівців соціономічних професій : Колективна монографія. *Opika jako kategoria wychowawcza: Wspolczesne metody oraz formy stymulowania rozwoju dzieci I mlodziezy w srodowisku rodzinnym i lokalnym* / [Pod redakcja naukowa Urszuli Grucy-Miasik]. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. S. 107–114.

31. Онуфрієва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : *монографія*. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с.
32. Онуфрієва Л.А. Теоретико-методологічні аспекти розвитку особистості професіонала у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців : колективна монографія. Edukacja, wychowanie, praca socjalna (ukrainsko-polskie refleksje teoretyczne) / [Redakcja naukowa : Beata A.Zieba, Marek Paluch, Ludmila Melnyk]. Rzeszow, 2013. S. 61–69.
33. Онуфрієва Л.А. Психолого-педагогічна підготовка і формування професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій : колективна монографія. Patologie społeczne w srodowsku wychowawczym: zagrozenia, profilaktyka, wychowanie, edukacja, praca socjalna / [Redakcja naukowa: Marek Paluch, Beata A.Zieba, Pawlina Kaniosa]. Rzeszow, 2013a. S. 115–122.
34. Онуфрієва Л.А., Докаш В.І., & Рудзевич І.Л. Соціалізація особистості: соціопсихологічний контекст. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2014. Вип. 24. 177–190.
35. Онуфрієва Ліана, Чайковська Оксана. Соціально-психологічна компетентність сучасного керівника у системі державного управління. *Соціально-психологічні проблеми психології становлення особистості майбутнього фахівця : колективна монографія : за редакцією Ед. Івашкевича, Л. Онуфрієвої*. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. С. 217–264. ISBN 978-617-7626-96-0
36. Онуфрієва Л.А., Ренке С.О. Структурна організація процесу становлення професійного образу «Я» майбутніх психологів : *монографія*. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2010. 224 с.
37. Перепелюк, Т.Д. (2017) Роль Я-концепції особистості у професійному становленні практичного психолога. Актуальні наукові психологічні та педагогічні дослідження сучасності : VI-та Всеукраїнська наукова

- Інтернет-конференція (26-27 жовтня 2017 р.): тези доп. / Відп. Ред. Г.М. Ржевський, Т.Д. Перепелюк, 21–23.
38. Погрібна В. Соціологія професіоналізму: монографія. Київ: Алеута: КНТ : ЦУЛ. 2008. 336 с.
 39. Островська К.О. Взаємозалежність самооцінки та ціннісних орієнтацій школярів. *Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики*. Київ-Запоріжжя-Одеса, 2002. Вип. 15.С. 117–123.
 40. Свіденська Г. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості в період підліткової кризи : дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 19 с.
 41. Сингаївська І.В. Особливості формування професійної компетентності майбутніх викладачів психологічних дисциплін. *Освіта та наука: трансформація, відповідальність, академічна свобода: матеріали наукової конференції (5 березня 2021 р.)*. Київ, 2021. С. 137–139.
 42. Шамлян К.М. Професійна самосвідомість викладача-психолога. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: Філософія. Психологія. Педагогіка. 2007. № 3, частина 1. С. 145–149.
 43. Шевченко Н. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 296 с.
 44. Arafah, K., Arafah, A. N. B., & Arafah, B. (2020). Self-concept and self-efficacy's role in achievement motivation and physics learning outcomes. *Opcción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, (27), 95.
 45. Arens, A. K., Jansen, M., Preckel, F., Schmidt, I., & Brunner, M. (2021). The structure of academic self-concept: A methodological review and empirical illustration of central models. *Review of educational research*, 91(1), 34–72.
 46. Kawamoto, T. (2020). The moderating role of attachment style on the relationship between self-concept clarity and self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 152, 109604.

47. Noviandari, H., & Mursidi, A. (2019). Relationship of Self Concept, Problem Solving and Self Adjustment in Youth. *International Journal for Educational and Vocational Studies*, 1(6), 651–657.
48. Onufriieva, L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. *Monograph*. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6
49. Postigo, Á., Fernández-Alonso, R., Fonseca-Pedrero, E., González-Nuevo, C., & Muñiz, J. (2022). Academic self-concept dramatically declines in secondary school: personal and contextual determinants. *International journal of environmental research and public health*, 19(5), 3010.
50. Rohmalimna, A., Yeau, O., & Sie, P. (2022). The Role of Parental Parenting in the Formation of the Child's Self-Concept. *World Psychology*, 1(2), 36–45.
51. Tus, J. (2020). Self–concept, self–esteem, self–efficacy and academic performance of the senior high school students. *International Journal of Research Culture Society*, 4(10), 45–59.
52. Zhang, Z., Jiménez, F. R., & Cicala, J. E. (2020). Fear of missing out scale: A self-concept perspective. *Psychology & Marketing*, 37(11), 1619–1634.